

УДК 159.9

Юрій Широбоков

кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та педагогіки, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Харків, Україна
E-mail: shirobokovyuri@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ КОЛАБОРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

***Анотація:** Статтю присвячено проблемі військового полону. Проведене дослідження фаз сучасного військового полону дозволило виявити їх характеристики. I фаза «Вітальних реакцій», яка триває від декількох секунд до 5-15 хвилин та характеризується підпорядкуванням всіх дій збереженню власного життя. II фаза «Шокова» з проявами надмобілізації – триває від 3 до 5 годин та характеризується загальним психологічним напруженням, граничною мобілізацією психофізіологічних резервів. III фаза «Психофізіологічної демобілізації», на думку опитаних її тривалість до трьох діб. В абсолютній більшості випадків вона зв'язується з розумінням масштабів трагедії («стрес усвідомлення»). У IV «Фазі дозволу» (від 3 до 12 діб) динаміка стану та самопочуття військовополонених багато в чому визначається специфікою впливу екстремальних факторів. V фаза «Фаза відновлення» психофізіологічного стану починається переважно з кінця другого тижня після впливу екстремального фактора. VI фаза «Конфлікторенності» (через місяць), характеризувалася стійкими порушеннями сну, невмотивованими страхами, жасливими сновидіннями. У статті розглянуті умови колаборації військовополонених у різних фазах полону.*

***Ключові слова:** військовослужбовець, військовополонені, колаборація, фази військового полону.*

Yurii Shyrobokov

PhD in Psychology, assistant professor, the department of psychology and pedagogy Kharkiv National University named after Ivan Kozhedub Air Force, Kharkiv, Ukraine
E-mail: shirobokovyuri@gmail.com

PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF COLLABORATION OF PRISONERS OF WAR IN THE ZONE OF CARRYING OUT ANTI-TERRORIST OPERATION

***Abstract:** The article deals with the problem of military captivity. The research of phases of modern military captivity revealed their characteristics. I phase is the «phase of vital reactions» that lasts from a few seconds to 5-15 minutes, and is characterized by the subordination of all actions to preservation of life. II phase is the «shock phase» with displays of excess mobilization, it lasts from 3 to 5 hours and is characterized by a general psychological stress, ultimate mobilization of psychophysiological reserves. Phase III is the «psychophysiological demobilization phase», according to the respondents, its duration can last up to three days. In most cases it is associated with understanding the scale of the tragedy*

© Юрій Широбоков, 2017

("stress awareness"). In the IV «resolution" phase» (from 3 to 12 days) the dynamics of POW's state of health is largely determined by the specific impact of extreme factors, obtained damage and moral and psychological situation after the tragic events. V phase – «recovery phase» of psychophysiological state starts as a rule at the end of the second week after exposure to extreme factors. In the last, VI phase, «phase of conflict» (lasts a month), according to 100% of the respondents, the majority developed persistent sleep disturbances, unmotivated fears, repetitive nightmares. The article describes the conditions for the collaboration of prisoners of war in different phases of the captivity.

Key words: serviceman, prisoners of war, collaboration, the phase of military captivity.

Юрій Широбоков

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ КОЛЛАБОРАЦИИ ВОЕННОПЛЕННЫХ В ЗОНЕ ПРОВЕДЕНИЯ АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ

Аннотация: Статья посвящена проблеме военного плена. Проведенное исследование фаз современного военного плена позволило выявить их характеристики. I – фаза «Витальных реакций», которая длится от нескольких секунд до 5-15 минут и характеризуется подчинением всех действий сохранению собственной жизни. II фаза «Шоковая» с проявлениями сверхмобилизации – длится от 3 до 5 часов и характеризуется общим психологическим напряжением, предельной мобилизацией психофизиологических резервов. III фаза «Психофизиологической демобилизации», по мнению опрошенных ее длительность до трех суток. В абсолютном большинстве случаев она связывается с пониманием масштабов трагедии («стресс осознания»). В IV – «Фазе разрешения» (от 3 до 12 суток) динамика состояния и самочувствия военнопленных во многом определяется спецификой воздействия экстремальных факторов. V фаза – «Фаза восстановления» психофизиологического состояния начинается преимущественно с конца второй недели после воздействия экстремального фактора. VI – фаза «Конфликторности» (через месяц), характеризовалась стойкими нарушениями сна, немотивированными страхами, кошмарными сновидениями. В статье рассмотрены условия коллаборации военнопленных в различных фазах плена.

Ключевые слова: военнослужащий, военнопленные, коллаборация, фазы военного плена.

Yurii Shyrobokov

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Psychological conditions of collaboration of prisoners of war in the zone of carrying out anti-terrorist operation”

Problem setting. In the conditions of the antiterrorist operation the aspects of cooperation of Ukrainian citizens with the enemy become essential. The most important questions are the ones concerning the transition to the enemies' parties of prisoners of war detained by representatives of the illegal armed groups. According to the Security Service of Ukraine the amount of such servicemen is more than 20. Thus, in terms of aggression, the aim of which is to capture the territory of another state, captivity becomes a system of selection of loyal personnel for combat action and further administration of the occupied country.

Recent research and publications analysis. This problem at various times was studied by a variety of domestic and foreign scientists during the First and Second World Wars, and modern military conflicts. However, the conditions of stay of prisoners in the psychological environment of collaboration in the course of modern military conflict are understudied and need more research in the area of the antiterrorist operation.

Paper objective: to determine the psychological conditions of collaboration of prisoners of war in the course of the antiterrorist operation.

Paper main body. A survey of servicemen released from captivity in Luhansk and Donetsk regions (107 people) made it possible to determine that captivity and further having the status of a prisoner of war is a stressful situation, which has its phases and is characterized by certain conditions.

The first phase is a phase of vital reactions that lasts from a few seconds to 5-15 minutes and is characterized by the subordination of all actions to preserve one's life. Numbness, rational behavior disorder are typical for such a situation. Most of those who survived captivity showed that the very fact of capture is the consequence of wounds or contusions, however, 13.1% of the respondents said that they had surrendered because they had seen no other way to save their lives. According to the testimony, there were those who were willing to go on the side of the enemy according to their beliefs.

The second phase is a phase of shock with displays of over-mobilization. It lasts from 3 to 5 hours and is characterized by general psychological tension, extreme mobilization of psychophysiological reserves, heightened awareness and increased speed of thought processes. 14.9% of military personnel said that displays of panic reactions and passing them on to others are the most likely during this period. Such cases, according to their testimony, lead to the mass punishment of prisoners of war.

The third phase is a phase of physiological demobilization, according to the respondents the duration of it lasts up to three days. 71% of the respondents said they felt an overwhelming desire to answer the questions, talk about themselves, not only with the other prisoners, but also with the representatives of the opposing side. The intensification of communication, characteristic for this stage, is aimed at optimization of the initial social positions to obtain an acceptable social role. This activation could be viewed by those who are holding soldiers captives as the inclination to cooperation that could force a prisoner of war to make dishonest promises and cooperate hoping to run to their side or to establish contact with their people and to become agents, with the purpose to escape from captivity at any price. However, those who hold prisoners captive involve potential collaborators in the performing executions of other prisoners or civilians of the occupied territories.

During the fourth phase which is a phase of decision (3 to 12 days) the state of health of prisoners of war is largely determined by the specificity of influence of extreme factors. Permanent effect on the psyche of prisoners of war from the representatives of armed groups is accompanied by further changes in the activity of communication, interaction and activities. Social interaction considerably changed simultaneously for many prisoners of war under these conditions, as mentioned by 29.9% of respondents, blackmailing, compromising interviews, testimonies that were given in the initial phases of captivity, sometimes resulting in forced collaboration, particularly contributed to this.

The fifth phase is a phase of recovery of the psychophysiological state, it mainly starts from the end of the second week of captivity. Changes in the activity of communication in the conditions of captivity are also characterized by hostility to someone from the military, the reason of which is "overload" of the subject by the information that he reveals to the representatives of the opposing side, hoping to save his life, to get better treatment from militants,

to procure a high priority in the exchange of prisoners of war. The development of such trends may lead to the emergence of the tendency to aggression and the implementation of outright violence over such prisoners from their colleagues. And certainly this fact of a war crime in captivity will be used against the aggressors to induce them to collaborate. That can lead to aggression towards themselves (suicide) as a result of the desire to avoid punishment.

The last, sixth phase is a phase of conflicting. In a month some prisoners (45,8 %) developed unconscious "identification with the aggressor" (especially among the soldiers under the age of 25 years), which led to serious problems in the group of prisoners of war, 2.8 % reported having observed violence among the prisoners the cause of which was interpersonal conflict. Such forms of communication and interaction have led to unnecessarily aggressive actions towards one's comrades, revenge against former commanders and even sadism. Such actions gained the support of those who hold prisoners and the promotion of such personnel from assistants up to collaborators.

Conclusions of the research: Soldiers in captivity survive distinct phases, such as: vital reactions; shock; physiological demobilization; decision; recovery; conflicting, each of which has its psychological characteristics of the influence on the psyche of prisoners of war and creates its own unique conditions, such as the escalation of aggression, regressive behavior, degradation, and sadism, in order to make a prisoner collaborate.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах проведення на Донбасі антитерористичної операції великого значення набувають аспекти співробітництва громадян України з ворогом. Особливо гостро постають питання переходу на бік ворогуючої сторони військовополонених, затриманих представниками незаконних збройних формувань. Служба безпеки України офіційно повідомила, що майже 20 українських військовополонених були завербовані до лав так званих «ДНР» та «ЛНР». [1]

Ця проблема постала перед нашою країною під час анексії Криму, коли військовослужбовці Збройних Сил України масово здавалися російським солдатам та одразу добровільно вступали на службу до військових формувань окупаційної влади. У Збройні сили Російської Федерації виявили згоду перейти 9268 українських військовослужбовців: офіцерів – 2768; прапорщиків, мічманів – 1 302; солдатів, матросів, сержантів, старшин – 5007; курсантів у кількості 191 чоловік. Згідно до Указу Президента Російської Федерації «Про визнання дійсними військових звань, документів про освіту громадян Російської Федерації, які є військовослужбовцями органів військового управління та військових формувань Республіки Крим, та документів про проходження ними військової служби». В Указі йдеться, що при переході військовослужбовців Збройних Сил України, які на момент анексії проходили службу у Криму, до Збройних Сил Російської Федерації або при надходженні на службу в будь-які воєнізовані підрозділи їх звання, документи про освіту та проходження військової служби в Збройних Силах України або інших органах, що передбачають військову службу, є правомочними [9].

В усі часи полон завжди використовувався як система відбору лояльних кадрів серед населення та військ супротивника, які в подальшому можна використовувати у системі самоврядування на окупованих територіях. Під час будь-якої війни завжди є люди незадоволені самим процесом, його наявністю, діями військового та політичного керівництва або просто своїм матеріальним становищем чи соціальним статусом, а також такі, що мають жагу помсти. Ці мотиви в усі часи використовувалися ворогуючими країнами.

Таким чином, в умовах агресії, яка ставить за мету захоплення території іншої держави, полон стає системою відбору лояльних кадрів для ведення бойових дій та подальшого управління окупованою країною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Під час війни 1812 року значна кількість вояків армії Наполеона перейшла на службу до Російської армії. Перш за все, це були поляки. Був навіть виданий наказ всіх військовополонених поляків відокремлювати від інших полонених та відправляти в місто Георгіївка для розподілу за підрозділами, які перебували на Кавказькій лінії та у Грузії. Уже на місці поляки давали присягу вірно служити Російському імператору. Серед тих, що присягав, були не тільки поляки, а й навіть французи (у вислугу років їм була зарахована уся їх попередня служба, в тому числі імператору Наполеону) [8].

У німецьких архівах збереглися точні дані про кількість радянських полонених, які вступили на службу в різні антирадянські збройні формування вермахту, таких нарахувалося приблизно 950 тис., вони займали наступні посади: 1) добровільні помічники (Хіві); 2) служба порядку (оді); 3) фронтові допоміжні частини (шуму); 4) поліцейські та оборонні команди (гема) [3].

Під час Радянсько-фінської війни 1939–1940 років, режим утримання військовополонених був максимально жорстоким як в СРСР, так і в Фінляндії. Кожна зі сторін прагнула максимально використовувати працю військовополонених в своїх інтересах. Крім того, кожна з протиборчих сторін активно прагнула використовувати військовополонених в ідеологічній та збройній боротьбі зі своїм супротивником. Фінський уряд прагнув вербувати з числа радянських військовополонених добровольців для боротьби з Червоною Армією, таким же чином діяли радянські політоргани [2].

Також відомо, що під час ведення бойових дій в Афганістані душмани або вбивали їх після жорстоких катувань, або зберігали життя тим військовополоненим, хто виявляв бажання перейти в іслам та повернути зброю проти власної армії. За версією «Военного обозрения», таких «афганців» може бути близько сотні колишніх радянських солдатів, визнаних зниклими безвісти [6].

Одним з найвідоміших військовополонених – колабораціоністів став українець Г. Цевма. Поставши перед вибором між прийняттям ісламу та смертю, він вибрав перше. Так він став афганцем, зробивши у рядах бойовиків карколомну кар'єру в особистій охороні польового командира Ахмад Шаха Масуда [5].

Схожі процеси епізодично відзначалися також в ході чеченського конфлікту – коли полонені російські солдати або навіть цивільні особи були змушені до переходу в іншу віру. Правда, такі випадки були відносно рідкісні [7].

Таким чином, залишаються не зрозумілими особливості колаборації військовослужбовців у сучасному військовому конфлікті, який не містить ознак релігійного протистояння.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. На сьогоднішній день детально опрацьовані та високих технологічних форм методи переформування поведінки (переконання) військовополонених [4], але умови перебування військовополонених у психологічному середовищі колаборації, фази протікання цього процесу та їх характеристики у ході сучасного військового конфлікту, вивчені недостатньо та потребують більш детального дослідження в зоні проведення антитерористичної операції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити психологічні умови колаборації військовополонених у ході антитерористичної операції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проведене опитування військовослужбовців звільнених з полону в Луганській та Донецькій областях (107 осіб) дав можливість визначити, що захоплення в

полон та подальше перебування в статусі військовополонений є стресовою ситуацією, яка має свої фази протікання та характеризується певними умовами.

I - фаза «Вітальних реакцій», яка триває від декількох секунд до 5-15 хвилин та характеризується підпорядкуванням всіх дій збереженню власного життя з характерним звуженням свідомості, зміною моральних норм та обмежень, порушеннями сприйняття тимчасових інтервалів та внутрішніх чинників. Для такої ситуації характерні заціпеніння, порушення раціональної поведінки. Більшість тих, хто пережили ситуацію військового полону показали, що сам факт захоплення – це наслідки поранення або контузії, проте 13,1 % опитаних відзначили, що в полон здавалися через відсутність іншого способу врятувати своє життя. За їх свідченнями, були й такі, хто за своїми переконаннями бажав перейти на бік ворога. Але навіть ті, хто навмисно здавалися у полон, з метою переходу на бік ворога, у цій фазі не мали можливості чітко заявити про свої наміри, бо не мали гарантій, що їм повірять.

II фаза «Шокова» з проявами надмобілізації – триває від 3 до 5 годин та характеризується загальним психологічним напруженням, граничною мобілізацією психофізіологічних резервів, загостренням сприйняття та збільшенням швидкості розумових процесів, проявами безрозсудної сміливості (особливо під час рятування близьких друзів, родичів, побратимів) при одночасному зниженні критичної оцінки ситуації, але збереженні здатності до цілеспрямованої діяльності. На думку 91,6 % опитаних в цей період переважало почуття відчаю, що супроводжувалося відчуттями запаморочення та головного болю, а також серцебиттям, сухістю у роті, спрагою та ускладненим диханням. Однак більшість опитаних (71 %) показали, що поведінка в цей період підпорядкована ідеї героїчного подвигу, самопожертви заради порятунку близьких або друзів, виконання професійного та службового обов'язку до кінця. Адже нетерплячі та відчайдушні можуть спонукати своєю поведінкою інших на такі нерозумні дії, як спроба втечі. При цьому вони можуть просто забути про основне правило – не робити спроб втекти, якщо повністю невпевнений у своїх можливостях. 14,9 % військовослужбовців відзначили, що саме в цей період найбільш імовірні прояви панічних реакцій та зараження ними оточуючих. Такі випадки, за їх свідченнями, призводять до масових покарань військовополонених, з метою нав'язування їм підконтрольних форм поведінки.

III фаза «Психофізіологічної демобілізації», на думку опитаних, її тривалість до трьох діб. В абсолютній більшості випадків вона зв'язується з розумінням масштабів трагедії («стрес усвідомлення»). Ця фаза, на думку 61,7 % опитаних, характеризується збільшенням інтенсивності тих чи інших проявів спілкування або навіть виникнення форм активного спілкування, невластивих для даного військовослужбовця поза екстремальними умовами. 71 % відзначили, що відчували непереборне бажання відповідати на питання, розповісти про себе, не тільки іншим полоненим, а й представникам протилежної сторони. Ця стадія може мати іншу назву «стадії особистісної контактності військовослужбовця». Інтенсифікація спілкування, характерна для цієї стадії, спрямована на оптимізацію вихідної соціальної позиції для отримання прийнятної соціальної ролі. Саме таку активізацію ті, хто утримує полонених, могли зрозуміти як схильність до співробітництва, що могло підштовхнути військовополоненого на нечесні обіцянки та співпрацю, пов'язану із сподіваннями перебігти до своїх або налагодити зв'язок зі своїми та стати агентами з метою вирватися з полону за будь-яку ціну. Однак, ті, хто утримує полонених, щоб запобігти обману, потенційних колабораціоністів, втягують їх в акції, що роблять їх в очах колишніх товаришів злочинцями, які заслуговують смерті. Такими акціями зазвичай є страти інших полонених або мирних жителів окупованих територій. За свідченнями 0,9 % опитуваних, якщо бандоформування не практикує

вбивства полонених або мирних жителів, то колабораціоністів «перевіряють» під час участі в реальних боях проти Збройних Сил України, хоча саме цей показник дуже не надійний (військовослужбовцю дають заряджену зброю, він знаходиться у безпосередній близькості від своїх військ та має усі можливості для втечі). На думку 63,6 % опитаних, найбільш характерним для цього періоду є різке погіршення самопочуття та психоемоційного стану з переважанням почуття розгубленості (аж до стану своєрідної прострації), окремих панічних реакцій; зниження моральної нормативності поведінки, відмова від будь-якої діяльності та мотивації до неї. У 26,2 % військовослужбовців спостерігалися депресивні тенденції, порушення функції уваги та пам'яті як наслідок пережитих тортур та знущань.

У IV «Фазі вирішення» (від 3 до 12 діб) динаміка стану самопочуття військовополонених багато в чому визначається специфікою впливу екстремальних факторів, отриманими ураженнями та морально-психологічною ситуацією після трагічних подій. На думку 51,4 % опитаних, в цей період поступово стабілізується настрій та самопочуття, але зберігається знижений емоційний фон, обмеження контактів з оточуючими, гіпомімія (маскоподібність обличчя) та амімія (відсутність емоцій), зниження інтонаційного забарвлення мови, сповільненість рухів, порушення сну та апетиту. Рольові функції в групі військовополонених стабілізуються, як між військовополоненими, так і у комунікації з противником. За даними опитування, 61,7 % респондентів відзначили, що стабілізація рольового статусу може проходити і емоційно-монотонно, і супроводжуватися афективними актами спілкування, як з позитивним, так і негативним забарвленням.

Постійний вплив на психіку військовополонених з боку представників бандоформувань супроводжується подальшими змінами активності спілкування, взаємодії та діяльності. У результаті допитів, які не припиняються, постійного побиття та знущань у військовослужбовців у полоні змінюються не тільки показники активності спілкування, а й характер фізіологічної, психологічної активності. 65,4 % людей вказали, що це відбувалося на взаємодії з навколишнім середовищем, з іншими полоненими, з тими, хто утримує військовополонених. Соціальна взаємодія в цих умовах помітно змінювалася одночасно у багатьох військовополонених. Як відзначали 29,9 % опитаних, особливо цьому сприяв шантаж, компрометуючі інтерв'ю, свідчення, які давалися під час початкових фаз полону, що іноді приводило до вимушеної колаборації.

V фаза - «Фаза відновлення» психофізіологічного стану починається переважно з кінця другого тижня військового полону. На думку 69,2 % військовослужбовців-експолонених, ця фаза найбільш чітко проявляється в поведінкових реакціях: активізується міжособистісне спілкування, турбота про товаришів, нормалізується емоційне забарвлення мови та мімічних реакцій, з'являються прояви гумору та жартів.

Однак, за свідченнями 11,2 % респондентів, для цієї фази також характерними були й спроби замикатися в собі, а іноді й здійснення актів суїциду, особливо це стосувалося офіцерів, яких утримували разом з рядовими, після тортур, знущань та принижень, особливо, якщо насильство відбувалося на очах у інших. Після цього вони переставали у полоні виконувати роль командирів та старших, нехтували своїм зовнішнім виглядом, думкою про себе інших полонених, гігієною свого тіла, регулярним харчуванням тощо. Подібне самовідчуження можна інтерпретувати як форму протесту проти соціального тиску, не завжди повністю усвідомлювану суб'єктом.

Зміни активності спілкування в умовах полону також характеризуються ворожістю до когось з військовослужбовців, причиною якого є «перевантаження» суб'єкта інформацією, яку той видає представникам протиборчої сторони, в надії зберегти своє життя, отримати більш лояльне ставлення бойовиків, виклопотати першочерговість при

обміні військовополоненими. Розвиток такої тенденції може стати причиною виникнення схильності до агресії та здійснення відвертого насильства над таким полоненим з боку товаришів. Причому обов'язково такий факт військового злочину в полоні буде використаний проти самих агресорів, для схилення їх до колаборації, що може викликати спрямування агресії на себе (суїцид), як результат прагнення уникнути покарання.

У останній, VI фазі «Конфліктогенності» (через місяць), за твердженням 97,2 % опитаних, у більшості виявлялися стійкі порушення сну, невмотивовані страхи, кошмарні сновидіння, які повторюються, та нав'язливість, у 72 % осіб – ознаки астено-невротичних реакцій у поєднанні з порушеннями діяльності шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної та ендокринної систем. На думку 100% військовослужбовців, що пережили ситуацію військового полону, в цій фазі наростають внутрішня та зовнішня конфліктогенність. У деяких полонених (45,8 %) спостерігалася підсвідома «ідентифікація з агресором» (особливо у військовослужбовців віком до 25 років), що призводило до серйозних проблем в групі військовополонених, 2,8 % відзначали, що спостерігали насильство серед військовополонених, причиною якого ставали міжособистісні конфлікти. Військовий полон створює певний психологічний комплекс, якому німецькі вчені ще в Першу світову війну дали загальну назву «психозу колючого дроту» (Stacheldrahtpsychose). Такий військовослужбовець, який перебував у стресогенних умовах, після повернення додому потребує тривалої реабілітаційної роботи, в якій, в свою чергу, повинні враховуватися особливості поведінки військовослужбовця в різних фазах військового полону.

За свідченнями 51,4 % респондентів, серед полонених, які утримувалися у таборах та приміщеннях камерного типу, у кількості 50–100 осіб, виникла конфліктна форма соціальної організації, яка приводила до нігілювання військових звань, правил та стандартів та встановлення загальних правил «табірного» середовища. Такі форми спілкування та взаємодії спонукали необґрунтовано агресивні дії по відношенню до своїх товаришів, помсту колишнім командирам та навіть садизм. Подібні вчинки одразу підкріплювались підтримкою тих, хто утримує полонених, та викликали переведення таких військовослужбовців із агресорів в колабораціоністів.

Однак, на думку більшості опитаних (66,3 %), кожен військовополонений усвідомлює, що його доля повністю знаходиться в руках супротивника, а також залежить від власної поведінки. Виходячи з цього, переважна більшість військовополонених, незалежно від їх національної та державної приналежності, займають нейтральну позицію щодо дій протиборчої сторони, системи відносин між полоненими та бойовиками, а також до тортур, знущання та насильства, прагнуть досягти єдиної мети – вижити та повернутися додому. Конфліктогенна фаза триває найдовше, за твердженням 59,8 % опитаних, має піковий спад дезорганізуючого спілкування з моменту повідомлення військовополоненому про рішення противника обміняти його на своїх.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Деформації особистості військовополонених, такі як ескалація агресивності, регресивні форми поведінки, деградація та садизм створюють умови колаборації військовослужбовців захоплених у полон в зоні проведення АТО.

Військовослужбовці у полоні переживають чітко виражені фази: вітальних реакцій; шокова; психофізіологічної демобілізації; вирішення; відновлення; конфліктогенності, кожна з яких має свої психологічні особливості впливу на психіку військовополонених та створює свої унікальні умови для схилення полоненого до колаборації.

3. Перспективним напрямком подальшого наукового пошуку, на наш погляд, є дослідження механізмів схилення військовополоненого до співробітництва представниками

різних військових формувань, які приймають участь у сучасному військовому конфлікті, а саме: військовий підрозділ, який укомплектований військовослужбовцями діючої армії сусідньої країни, професійні найманці та бандоформування, що сформовані з представників кримінальних кіл та місцевих жителів, що і визначає види сучасного полону.

Список літератури:

1. Гай М. Полон в АТО: як вояки переходять на бік ворога / Мирослав Гай // Обозреватель UA. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/blogs/30465-polon-v-ato-yak-voyaki-perehodyat-na-bik-voroga.htm>.
2. Галицкий В. П. Финские военнопленные в лагерях НКВД (1939–1953гг.) / В. П. Галицкий – М.: Издательский дом «Грааль», 1997, кн. 1. – 248 с.
3. Гарин И. (Русский коллаборационизм во время Второй мировой / Игорь Гарин // Проза.ру. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/igor-garin-russkii-kollaboratsionizm-vo-vremya-vtoroi-mirovoi>.
4. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. / Е. Л. Доценко – М.: Речь, 2003. – 3-е изд. – 304 с.
5. Калинина К. Экс-охранник Ахмад Шах Масуда: «Пока в Афганистане последний солдат не похоронен, война не закончена» / Кира Калинина // Вонное обозрение. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://topwar.ru/39801-eks-ohrannik-ahmad-shah-masuda-poka-v-afganistane-posledniy-soldat-ne-pohoronen-voyna-ne-zakonchena.html>.
6. Маков В. О Судьбах пропавших в Афганистане / Валентин Маков // livejournal [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yarodm.livejournal.com/688455.html>.
7. Носовский Ю. «Старые» мусульмане не рады прозелитам / Юрий Носовский [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pravda.ru/faith/dialog/29-10-2012/1132627-new_muslims-0/.
8. Тепляков С. Век Наполеона. Реконструкция эпохи. / С. Тепляков // Барнаул: ИПП «Алтай», 2011. – 431 с.
9. Указ Президента Российской Федерации от 02.01.2015 г. № 2 / Президент России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/bank/39340>.

References:

1. Hai M (2016) *Polon v ATO: yak voiaky perekhodiat na bik voroha* [Polon in the ATO: as the soldiers pass on the side of the enemy], [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.obozrevatel.com/blogs/30465-polon-v-ato-yak-voyaki-perehodyat-na-bik-voroga.htm>.
2. Halytskyi V.P. (1997) , *Fynskye voennoplennye v laheriakh NKVD* [Finnish prisoners of war in the camps of the NKVD] (1939–1953hh.)– М.: Yzdatelskyi dom «Hraal», кн. 1. – 248 s.
3. Haryn Y. (2014) *Russkyi kollaboratsyonyzm vo vremia Vtoroi myrovoi* [Russian Collaboration at the Second World] [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://argumentua.com/stati/igor-garin-russkii-kollaboratsionizm-vo-vremya-vtoroi-mirovoi>.
4. Dotsenko E. L. (2003) *Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection* [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]- Moscow: Speech,. – 3rd ed. – 304 s.

5. Kalynyna K. (2014) *Экс-охранник Akhmad Shakh Masuda: «Poka v Afhanystane poslednyi soldat ne pokhoronen, voina ne zakonchena»*. [Ex-guard Ahmad Shah Masuda: "While in Afghanistan, the last soldier is not buried, the war is not over"] – <https://topwar.ru/39801-eks-ohrannik-ahmad-shah-masuda-poka-v-afganistane-posledniy-soldat-ne-pohoronen-voyna-ne-zakonchena.html>.

6. Makov V. O (2013) *Sudbakh propavshykh v Afhany* [About the Fates of the Departed in Afghanistan]– Rezhym dostupu: <http://yarodom.livejournal.com/688455.html>.

7. Nosovskyi Yu. «*Starые*» musulmane ne rady prozelytam ["Old" Muslims are not happy with proselytes] Rezhym dostupu: http://www.pravda.ru/faith/dialog/29-10-2012/1132627-new_muslims-0/.

8. Tepliakov S. (2011) *Vek Napoleona. Rekonstruktsiya epokhy* [Napoleon's Age. Reconstruction of the era] – 431 s.

9. Ukaz Prezidenta Rossyiskoi Federatsyy ot 02.01.2015 h. № 2 [Elektronnyi resurs] / Prezident Rossyy. – Rezhym dostupu: <http://kremlin.ru/acts/bank/39340>.

Стаття надійшла до редколегії: 15.08.2017